

**Διαλέξεις
στον Κήπο Αθηνών**

**Ο ΩΦΕΛΙΜΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ
ΚΑΙ ΣΤΗ ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ**

Λεωνίδας Α.Αλεξανδρίδης

Φίλοι Επικούρειας Φιλοσοφίας

ΚΗΠΟΣ ΑΘΗΝΩΝ

Αθήνα, Μάιος 2018

www.epicuros.gr

Τι είναι ωφελιμισμός;

Ο JEREMY BENTHAM τον προσδιορίζει ως εξής:

«Με την αρχή της ωφελιμότητας, εννοούμε αυτή την αρχή που εγκρίνει ή απορρίπτει κάθε πράξη σύμφωνα με την τάση να αυξάνει ή να μειώνει την ευτυχία του ατόμου το συμφέρον του οποίου εξετάζεται, ή, με άλλα λόγια, να προωθήσει αυτή την ευτυχία ή να εναντιώνεται σ' αυτήν». Η ιδέα της ωφελιμότητας δεν ξεχωρίζει λοιπόν από την ιδέα της ηδονής και της ευτυχίας. «Η φύση, μας λέει, έχει βάσει το ανθρωπινό γένος κάτω από την κυριαρχία δύο υπέρτατων κυριών, του πόνου και της ηδονής. Τους οφείλουμε όλες μας τις ιδέες, ανάγουμε σ' αυτούς όλες μας τις κρίσεις, όλους τους προσδιορισμούς της ζωής μας. Αυτός που ισχυρίζεται ότι διαφεύγει από την καθυπόταξή τους δεν ξέρει τι λέει...».

Η αντίληψη που επικρατεί σχεδόν σε όλους, από το παρελθόν μέχρι και σήμερα, είναι ότι η ωφελιμιστική θεωρία είναι προϊόν της Αγγλίας του 19^{ου} αιώνα και ότι θεμελιωτής της είναι ο Jeremy Bentham και συνεχιστής ο μαθητής του John Stuart Mill, στον οποίον άλλωστε ανήκει ο όρος ωφελιμισμός. Αρκεί να δει κανείς μελέτες, βιβλία, ιστορίες της φιλοσοφίας. Όμως η πραγματικότητα είναι διαφορετική. Ο ωφελιμισμός έχει ιστορία δύο χιλιάδων διακοσίων ετών: Ο Γάλλος φιλόσοφος του 19^{ου} αιώνα Jean- Marie Guyau γράφει: *«Η ηθική της ωφέλειας, που διακηρύσσεται εδώ και έναν αιώνα από τόσους γάλλους στοχαστές και στις μέρες μας από τους κυριότερους φιλοσόφους της Αγγλίας, δεν είναι καθόλου καινούργια στην ιστορία. Γνωρίζουμε ότι μια παρόμοια θεωρία, με το όνομα της επικούρειας φιλοσοφίας, γοήτευσε την αρχαιότητα: ήταν η πιο δημοφιλής φιλοσοφία στην Ελλάδα και στη Ρώμη».*

Ο Jean- Marie Guyau (1855-1888) είναι Γάλλος φιλόσοφος και ποιητής, θεωρείται ως ο Νίτσε της Γαλλίας. Γιός της Augustine Tuillierie, που έγγραφε με το ψευδώνυμο Giordano Bruno¹ και η οποία ξαναπαντρεύτηκε με τον φιλόσοφο Alfred Fouillée,

¹ Giordano Bruno(1548 - 1600) - Ιταλός φιλόσοφος, μαθηματικός, ποιητής και αστρονόμος. Το 1576 κατηγορήθηκε ως αιρετικός και αναγκάστηκε να διαφύγει για να σωθεί. Κατέφυγε σε πολλές πόλεις, καταλήγοντας στη Βενετία. Εκεί κατά τον Μάιο του 1592, συνελήφθη. Επειδή οι φιλοσοφικές του αντιλήψεις επί του απείρου του σύμπαντος και περί υπάρξεως και άλλων κόσμων θεωρήθηκαν αιρετικές κακοδοξίες, μεταφέρθηκε το 1593 στη Ρώμη όπου έμεινε εγκάθειρκτος για επτά χρόνια. Καθώς όμως δεν θέλησε να αποκηρύξει τις φιλοσοφικές του ιδέες, καταδικάστηκε σε θάνατο δια της πυράς από την Ιερά Εξέταση της Ρώμης τον οποίο και υπέστη στις 17 Φεβρουαρίου του 1600.

υπήρξε από μικρός μεγαλοφυής. Μετέφρασε τον Επίκτητο όταν ήταν σε εφηβική ηλικία, έγγραψε μελέτες για την επικούρεια φιλοσοφία, την στωική και την Ωφελμιστική λίγο αργότερα. Έγγραψε αρκετές σημαντικές εργασίες στη σύντομο χρόνο της ζωής του, πέθανε 33 ετών, στις οποίες περιλαμβάνεται και ένας τόμος ποίησης με τον τίτλο «Στίχοι ενός φιλοσόφου». Το αριστούργημά του είναι το έργο του 1885 «Esquisse d' un morale sans obligation ni sanction» (Σχέδιο μιας ηθικής χωρίς καταναγκασμό ή τιμωρία), που έθετε μια ηθική ελεύθερη από οποιοσδήποτε τεχνητά επιβεβλημένες αντιλήψεις. Ο Νίτσε θαύμαζε το βιβλίο αυτό, αντίτυπο του οποίου το είχε συνεχώς πάνω στο γραφείο του και το είχε γεμίσει με σημειώσεις.

Ο Guyau σε ηλικία 19 ετών υποβάλλει στην Γαλλική Ακαδημία Ηθικών και Πολιτικών Επιστημών μια μνημειώδη μελέτη 1300 σελίδων με την τίτλο «Η ιστορία και η κριτική της ωφελμιστικής ηθικής από τον Επίκουρο μέχρι την σύγχρονη αγγλική σχολή» (1873), η οποία και βραβεύεται τον επόμενο χρόνο. Η μελέτη αυτή αποτελεί και την ιστορία της επικούρειας φιλοσοφίας. Η μελέτη εκδίδεται στη συνέχεια σε δύο τόμους με τίτλους: *Η ηθική του Επίκουρου και οι σχέσεις της με τις σύγχρονες θεωρίες* (1878) και *Η σύγχρονη αγγλική ηθική. Ηθική της ωφελιμότητας και της εξέλιξης* (1879).

Ο Guyau διακρίνει στην ιστορία της ωφελμιστικής ηθικής τρεις περιόδους: η πρώτη, όπου αυτή η ηθική θεμελιώνεται στο ατομικό συμφέρον, όπως στον Επίκουρο, στον Hobbes και στη Γαλλία του 18^{ου} αιώνα. Η δεύτερη, όπου βασίζεται στην αρμονία ανάμεσα στο ατομικό και το κοινό συμφέρον (είναι η περίοδος του πνεύματος του ωφελιμισμού στην Αγγλία αποκλειστικά μέχρι τον Bentham). Τέλος, η τρίτη, η πιο σύγχρονη περίοδος, όπου η ωφελμιστική ηθική ισχυρίζεται ότι πλέον δεν επιδιώκει παρά το γενικό συμφέρον: είναι η φάση που έχει σημαδευτεί από τα ονόματα των Stuart Mill, Bain, Bailey, Darwin, Herbert Spencer. Υπάρχει λοιπόν, σύμφωνα με αυτή την ευφυή και βαθειά άποψη, μια πραγματική πρόοδος, μια συνεχής εξέλιξη στην ωφελμιστική σχολή από την εποχή του Επίκουρου μέχρι τη σύγχρονη εποχή, όπου η κίνηση της εξαντλείται και μετά από την οποία δεν έχει τίποτα άλλο να κάνει εκτός από είτε να ενωθεί με την ορθολογική ηθική του καθήκοντος, τα όριά της οποίας φαίνεται κάποτε να αγγίζει, είτε να γυρίσει προς τα πίσω μέχρι το σημείο εκκίνησής της, για να αρχίσει ξανά ένα κύκλο χωρίς τέλος.

Αλλά ας δούμε από πιο κοντά τι περιλαμβάνει αυτό το έργο:

Το έργο *Η Ηθική του Επίκουρου* εξετάζει σε βάθος τις θεωρίες του Επίκουρου. Εκεί αναπτύσσονται με εξαιρετική σαφήνεια, ακρίβεια, αυστηρότητα, εντιμότητα, σοφία, με τρόπο παιδαγωγικό, όπως γράφει ο σύγχρονος Γάλλος φιλόσοφος Michel Onfray: οι διάφορες μορφές επιθυμίας, ο ορισμός της ηδονής ως απουσία πόνου, το υπέρτατο αγαθό ταυτισμένο με την ηδονή, η αταραξία αφομοιωμένη σε μια αρνητική ευτυχία, ο σωτηριολογικός ρόλος της επιστήμης, η εξοικείωση με τον θάνατο, οι αρετές της ανδρείας και της εγκράτειας, ο κοσμογονία και τα μετακόσμια, ο κεφαλαιώδης ρόλος της φιλίας, η επινόηση του κοινωνικού συμβολαίου, η πολιτική της δικαιοσύνης.

Αλλά ο πραγματικός επικουρισμός του Guyau, υποστηρίζει ο Michel Onfray, βρίσκεται πολύ μακριά από όλες αυτές τις αναλύσεις, στο ίδιο το βάθος του έργου του: να γνωρίσει τον ωφελιμισμό. Η μεγαλοφυής και πρωτοπόρα σκέψη του νεαρού φιλοσόφου είναι ακριβώς ότι ο Επίκουρος επινόησε τον ωφελιμισμό. Η *Ηθική του Επίκουρου* αρχίζει με αυτή τη δήλωση ότι ο Επίκουρος είναι «ο πραγματικός θεμελιωτής της ωφελιμιστικής ηθικής».

Το τελευταίο τέταρτο του τόμου αναλύει την πορεία της επικούρειας φιλοσοφίας από το τέλος της αρχαιότητας μέχρι τον 18^ο αιώνα και είναι αφιερωμένο στους «σύγχρονους διαδόχους του Επίκουρου» όπως τους ονομάζει. Αυτοί είναι: ο Michel Eyquem Montaigne (1533-1592), ο Pierre Gassendi (1592-1655), ο Tomas Hobbes (1588-1679), ο Barouch Spinoza (1632-1677), ο François de La Rochefoucauld (1613-1680), ο Julien de La Mettrie (1709-1751), ο Claude-Adrien Helvetius (1715-1771), ο John Locke (1632-1704), ο Paul Henri Dietrich, Βαρόνος του Holbach (1684-1743), Jean le Rond d'Alembert (1717-1783), ο Jean-François de Saint Lambert (1716-1803), ο Constantin-François Chasseboeuf Κόμης του Volney (1757-1820). Η διαδοχή των ονομάτων και η ετερογένεια των σκέψεων τους, δείχνει ότι ο Guyau παίρνει την επικούρεια φιλοσοφία στην ευρεία της έννοια. Είναι σχεδόν συνώνυμη με τον ωφελιμισμό.

Το έργο «*Η σύγχρονη αγγλική ηθική, ηθική της ωφελιμότητας και της εξέλιξης*» εξετάζει, αναλύει και διατυπώνει κριτική για τις θεωρίες των Άγγλων ωφελιμιστών όπως ο Jeremy Bentham (1748-1832) και οι διάδοχοί του Richard Owen, Mackintosh, James Mill, όπως ο John Stuart Mill (1806-1873), και οι διάδοχοί του

George Grote, Alexander Bain, Samuel Bailey, George Lewes, Henry Sidgwich, και των φιλοσόφων της θεωρίας της εξέλιξης Herbert Spencer (1820-1903) και Charles Darwin (1809- 1882). Στον Bentham διακρίνουμε ότι το υπέρτατο αγαθό βρίσκεται στην πιο μεγάλη ευτυχία για τους πιο πολλούς ανθρώπους, ότι η ευτυχία των άλλων συνιστά την δική μου ευτυχία, ότι η ηθική είναι θέμα που αφορά την επιστήμη, ότι πρέπει να διαγράψουμε από το λεξιλόγιο μας τις λέξεις καλό και κακό, εάν δεν προκύπτουν από την ηδονή ή τον πόνο, όπως επίσης και τις λέξεις υποχρέωση και τιμωρία, ή καθήκον και αρετή, ότι αυτή η νέα ηθική προσδιορίζει μια «Δεοντολογία». Στον John Stuart Mill διακρίνουμε ότι η ηθική είναι τέχνη, ότι με την πρόοδο του πολιτισμού, η υποχρέωση στην ηθική θα εξαφανιστεί, ότι η ηθικότητα μπορεί να γεννηθεί κατόπιν να ενισχυθεί από τον κοινωνικό οργανισμό, κυρίως μέσω της εκπαίδευσης, της διαπαιδαγώγησης, της συνήθειας, ότι πρέπει να δημιουργήσουμε μια επιστήμη διαμόρφωσης του χαρακτήρα, αυτό που ο Mill αποκαλούσε «Ηθολογία». Στον Darwin, εκτός από τη φιλοσοφία του της προόδου και της εξέλιξης, διακρίνουμε, ότι υπάρχει ηθικό ένστικτο που βρίσκεται στα θηλαστικά, τόσο στα ζώα όσο και στους ανθρώπους, καθώς αυτοί δεν είναι παρά παραλλαγή των ζώων, ότι οι τύψεις διακρίνουν στο ζωικό βασίλειο τα κατώτερα από τα ανώτερα θηλαστικά, δηλαδή τον άνθρωπο. Τέλος στον Spencer διακρίνουμε την ηδονιστική ανάγνωση της επιθυμητής ευτυχίας και την αναγκαιότητα αυτής της επιθυμίας, την πεποίθηση ότι ο έσχατος όρος της ανθρώπινης εξέλιξης είναι η πραγματοποίηση της απόλυτης ηθικής, την αποδοχή του αξιώματος ότι τα ηθικά αισθήματα εξελίσσονται στην ανθρωπότητα μεταβαίνοντας από τον εγωισμό στον αλτρουισμό.

Εδώ θα πρέπει να αντιληφθούμε ότι εάν όλες αυτές οι θεωρίες έχουν την ίδια προέλευση, δεν είναι σε καμία περίπτωση απλές επαναλήψεις της επικούρειας θεωρίας. Δεν είναι επαναλήψεις της επικούρειας σκέψης, αλλά ακριβώς νέες προσπάθειες απάντησης στο ερώτημα «τι να κάνουμε;» Κάθε μια από αυτές, ανάλογα με τον στοχαστή και την εποχή στην οποία ανήκει και συνεπώς ανάλογα με τα νέα στοιχεία με τα οποία έρχεται αντιμέτωπη, θα βρει νέα επιχειρήματα και έτσι θα συμβάλλει στην πρόοδο της θεωρίας.

Όλοι οι επικούρειοι, και εδώ βρίσκεται η θεμελιώδης ιδέα της θεωρίας τους, συμφωνούν να βεβαιώνουν ότι η ηδονή ή ο πόνος είναι οι μόνες δυνάμεις που

θέτουν σε κίνηση το όν, οι μόνοι μοχλοί που με την βοήθεια τους μπορούμε να παράγουμε μια οποιαδήποτε ενέργεια.

Όταν τεθεί αυτή η αρχή, ο Επίκουρος και οι συνεχιστές του συμπεραίνουν ότι, αφού η ηδονή είναι ο μόνος τελικός σκοπός των όντων, η ηθική πρέπει να είναι για κάθε άτομο η τέχνη να προξενεί στον εαυτό του τον μεγαλύτερο αριθμό ατομικών ηδονών. Υπ' αυτή την έννοια η ηθική δεν είναι πλέον άλλο πράγμα, όπως είπε ο Bentham, από την ρύθμιση του εγωισμού. Ο Hobbes πριν από τον Spinoza προσπάθησε να δομήσει μια *γεωμετρία των ηθών*, ο Helvetius να δομήσει μια *φυσική των ηθών*, ο Holbach, μια *φυσιολογία των ηθών*. Αλλά κάτω από αυτά τα διαφορετικά ονόματα, η επικούρεια ηθική δεν είναι πάντοτε, παρά η αναζήτηση του ατομικού συμφέροντος. Βασίζεται στην τολμηρή σύγχυση της *πράξης* και του *καθήκοντος*. Στην *πράξη*, πιστεύει, ότι το άτομο δεν επιδιώκει παρά τη δική του ηδονή. Στο δικαίωμα, πρέπει επίσης να επιδιώκει την ηδονή, είτε αυτή η ηδονή βρίσκεται κατά τύχη σε αντίθεση με αυτή του άλλου, είτε βρίσκεται κατά τύχη σε αρμονία με αυτήν. Και εντούτοις, όλοι οι επικούρειοι συμφωνούν να δεσμεύουν το άτομο να μην οχυρώνεται μέσα σε έναν ανόητο εγωισμό, να καλλιεργεί την φιλία, να δείχνει κοινωνικό και ωφέλιμο. Διότι, σύμφωνα με αυτούς, υπάρχει αρμονία στην γενικότητα των περιπτώσεων, ανάμεσα στην ηδονή ενός ατόμου και αυτής των άλλων. Αλλά οι εγωισμοί πάνε μαζί όπως το εκκρεμές, χωρίς να συγχέονται και χωρίς να ενώνονται στο βάθος. Και η ηθική μάλιστα δεν έχει σκοπό να παράγει αυτή την ένωση, γιατί αυτό θα ήταν αδύνατο. Στο σημείο αυτό η επικούρεια φιλοσοφία, ακόμα μια φορά, πολύ λίγο προχώρησε στην Γαλλία. Ο Dalember, ο Holbach, ο Volney, κατά διαστήματα διαισθάνονται την σύγχρονη αγγλική σχολή, αλλά δεν αργούν να επιστρέψουν πάντα στο ατομικό συμφέρον σαν την ειλικρινή αρχή κάθε ηθικής. Και, εδώ υπάρχει σημαντική απόκλιση ανάμεσα στους επικούρειους και την σύγχρονη αγγλική σχολή. Αυτή η απόκλιση θα αυξηθεί από τον Bentham στον Stuart Mill και κυρίως στον M. Spencer, στις αρχές του οποίου μπορούμε να οικοδομήσουμε για πρώτη φορά μια σχεδόν πλήρη φυσική ή φυσιολογία των ηθών. Οι άγγλοι ηθικολόγοι διατηρούν καλά πάντοτε την ατομική ηδονή ως τον μόνο μοχλό που είναι ικανός να θέτει το όν σε κίνηση. Μόνο, αντί να δώσουν αυτή την ίδια την ηδονή σαν νόμιμο σκοπό στο ηθικό όν, εργάζονται με όλες τους τις δυνάμεις να το κάνουν να επιδιώκει την ηδονή του άλλου.

«Τα πάντα είναι συμφέρον» λέει ο Επίκουρος, και προσθέτει: «σε ορισμένες περιπτώσεις πρέπει να πεθαίνουμε για τους φίλους μας». Υπάρχουν λοιπόν, για τον εγωιστή, στιγμές για να θυσιαστεί. Η ανιδιοτέλεια, προσθέτουν οι ρωμαίοι επικούρειοι, δεν είναι στιγμιαία: η ανιδιοτέλεια είναι αιώνια, ανάμεσα σε αληθινούς φίλους. Χωρίς διακοπή, χωρίς εξαίρεση: να αγαπάς πραγματικά σημαίνει να βγεις από το συμφέρον και να μην επιστρέψεις ξανά σ' αυτό.

«Τα πάντα είναι συμφέρον» επαναλαμβάνουν ο Hobbes, ο La Rochefoucauld, ο Helvetius. Αλλά ο Helvetius δεν υποστηρίζει λιγότερο ότι επιδιώκει για λογαριασμό του την ευτυχία της ανθρωπότητας. – Η ευτυχία της ανθρωπότητας πάνω από τη δική μας! Αρέσκονται να επαναλαμβάνουν ο Dalember, ο Holbach, ο Saint Lambert. Και εμφανίζεται εκ νέου στη θεωρία του ωφελιμισμού η ιδέα της ανιδιοτέλειας. Αλλά δεν αργούν να επιστρέψουν πάντα στο ατομικό συμφέρον σαν την ειλικρινή αρχή κάθε ηθικής.

Συμπερασματικά ο επικούρειος ωφελιμισμός, στην αρχή και στο τέλος της ανάπτυξης του στη Γαλλία, λαμβάνει ακριβείς και μεθοδικές μορφές. Απορρίπτει κάθε άλλη βασική αρχή εκτός από το συμφέρον, κάθε άλλον επιβαλλόμενο κανόνα εκτός από την δύναμη των νόμων ή τη δύναμη των πραγμάτων. Τοποθετείται μόνος, με όλες του τις συνέπειες και τίποτα παραπάνω. Ελπίζει να αρκείται στον εαυτό του.

Αλλά, μπορούμε να το πούμε, δεν είναι μόνο αυτοί οι λίγοι στοχαστές, αυτοί οι λίγοι άνθρωποι παρασυρμένοι από το ίδιο ρεύμα ιδεών, που έγιναν οι απόστολοί του ωφελιμισμού, όλος ο δέκατος όγδοος αιώνας, εκτός από τον Rousseau και τον Montesquieu, διαπνεόταν από ακατανίκητη προτίμηση προς αυτή την νέα βασική αρχή της ηθικής. Είναι μάλιστα περίεργο να βλέπουμε στο σημείο αυτό την σχεδόν καθολική συμφωνία των πνευμάτων: αυτοί οι άνθρωποι του δεκάτου ογδού αιώνα, τη στιγμή που θα διακηρύξουν τα δικαιώματά τους, δεν μιλούν τόσο συχνά παρά για τα συμφέροντά τους. Είναι ότι αυτή η πρόοδος που η θεωρία του Helvetius παρουσίαζε θεωρητικά πάνω στην φιλοσοφική θεωρία του Hobbes, το υποσχόταν και στην πρακτική: για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα οι βασιλείς της Γαλλίας, όπως ο ιδεώδης ηγεμόνας του Hobbes, δεν είχαν αναγνωρίσει ως κανόνα των πράξεων τους παρά μόνο την καλή τους ευχαρίστηση: να υποτάξουμε αυτές τις

πράξεις στον κανόνα της ωφέλειας, αποτέλεσε μεγάλο βήμα. Επίσης αποκτήσαμε την συνήθεια να συνδέσουμε με αδιάσπαστη αλληλουχία τις ιδέες του φιλελευθερισμού με αυτές του ωφελιμισμού.

Να προσθέσουμε ότι το γαλλικό πνεύμα, έχοντας την τάση να συστηματοποιεί, να τακτοποιεί, να συμπεραίνει, να καθολικεύει, βρήκε την ικανοποίηση του στις επικούρειες ιδέες.

Εν πρώτοις, η ωφελιμιστική ηθική είναι εντελώς *ανεξάρτητη*. Δεν στηρίζεται σε τίποτα το εξωτερικό, έχει την βάση της και το θεμέλιό της σε αυτή την ίδια. Φαίνεται να μπορεί από μόνη της να σχηματίζει ένα σύνολο, ένα σύστημα. Επίσης έπρεπε από αυτή την άποψη να γοητεύσει τον δέκατο όγδοο αιώνα, που ήταν πρόθυμος για νέες ιδέες, κυρίως για ιδέες που του έδιναν, στη σφαίρα της νόησης, την ελευθερία που σύντομα θα κατακτούσε στην πρακτική σφαίρα. Με την επικούρεια φιλοσοφία, η φιλοσοφία αισθανόταν απελευθερωμένη από εμπόδια. Δεν είχε πλέον ανάγκη να επικαλείται τα δόγματα της εξ' αποκαλύψεως θρησκείας, έκοβε με τόλμη αυτό το «νήμα» που μόνο του έδενε ακόμα στην αρετή τις ψυχές που πίστευαν, - το «φόβο του διαβόλου,» - και ριχνόταν, βέβαιη του λοιπού ότι δεν θα χάσει πλέον τα πάντα χάνοντας την θρησκευτική πίστη, στην θεωρητική αναζήτηση. Έτσι η **ωφελιμιστική ηθική, με το να είναι ανεξάρτητη, γινόταν εγγύηση της ελευθερίας της σκέψης. Την θέλησαν και την προτίμησαν έτσι. Να απελευθερώσει την σκέψη του ανθρώπου ώστε να απελευθερώσει στη συνέχεια τον ίδιο τον άνθρωπο, ήταν η μεγάλη ιδέα της Γαλλίας τον δέκατο όγδοο αιώνα.**

Εκτός τούτου, η ωφελιμιστική ηθική είχε χαρακτήρα καθολικό. Ήταν επιφορτισμένη να απαντήσει στα καυτά ερωτήματα που είχαν τεθεί, τον προηγούμενο αιώνα, από τον Pascal, να αποδείξει ότι αυτός ο μεσημβρινός ή αυτό το ποτάμι δεν αποφασίζουν ούτε για την αλήθεια ούτε για την δικαιοσύνη, ότι το ίδιο το κλίμα έχει δευτερεύουσα σημασία² : ότι, κάτω από όλες τις φαινομενικές διαφορές των ηθών, ξαναβρίσκουμε την ενότητα του συμφέροντος. Έτσι, με μια

² Σύμφωνα με τον Holbach η φύση σχηματίζει το σώμα. Το κλίμα δίνει στο σώμα αυτό ιδιοσυγκρασία. Η φύση και το κλίμα δίνουν λοιπόν το παρουσιαστικό του ανθρώπου, αλλά αφήνουν την ηθική στην προσωπική πρωτοβουλία που οδηγείται από το νόμο. Ο Holbach προσπαθεί εδώ να αντιδράσει εναντίον του Montesquieu, που απέδιδε επιρροή του κλίματος συχνά υπερβολική στα ήθη: «Δεν είναι, λέει, το κλίμα που κάνει τους ανθρώπους, αλλά το φρόνημα, που δεν είναι το ίδιο παρά το σύνολο των ιδεών που εκπέμπονται και διαιωνίζονται με την εκπαίδευση, την θρησκεία, την νομοθεσία, και, τέλος, την διακυβέρνηση.» - (Συστημ. Κοιν., III, σελ. 20).

μοναδική αλλαγή ρόλων, οι ωφελιμιστές υπερασπίζονταν ενάντια στους θεολόγους την καθολικότητα των βασικών αρχών της ηθικής. Παρουσίαζαν την επιστήμη να έχει τραβήγματα με την αποκάλυψη. «Υπάρχει, λέει ο Suard σε μια ακαδημαϊκή αναφορά για την Κατήχηση του Saint- Lambert, υπάρχει ηθική τελείως ανθρώπινη που δεν θεμελιώνεται παρά στην φύση του ανθρώπου και στις αναλλοίωτες σχέσεις του με τους όμοιούς του, και που από αυτό αρμόζει σε όλες τις εποχές, σε όλα τα κλίματα, σε όλες τις κυβερνήσεις, των οποίων η αλήθεια και η ωφέλεια αναγνωρίζονται εξίσου στο Πεκίνο και στη Φιλαδέλφεια, στο Παρίσι και στο Λονδίνο». Έτσι η επικούρεια φυσιοκρατία ήταν, για το γαλλικό πνεύμα, μέσο για να εξυψωθεί σε καθολικές σκέψεις, να μεταβεί από το ειδικό στο γενικό, να ξεπεράσει κάθε εμπόδιο και κάθε όριο, κατά τέτοιο τρόπο που, από την νέα αυτή άποψη, αυτό το σύστημα έδινε επί πλέον περισσότερη ελευθερία στην σκέψη, την απελευθέρωνε καλύτερα από τα εμπόδια που ο χώρος, ο χρόνος, το τυχαίο έμοιαζαν να βάζουν στο δρόμο της. Το συμφέρον έδινε το χέρι στην δικαιοσύνη για να την βοηθήσει να διασχίσει αυτές τις γεωμετρικές γραμμές και αυτές τις γεωγραφικές γραμμές, αυτούς τους μεσημβρινούς και αυτά τα ποτάμια.

Στη συνέχεια, αν περάσουμε τη Μάγχη, με τολμηρό εγχείρημα, ο Bentham και οι διάδοχοί του προσπαθούν να ενώσουν ή καλύτερα να αντιπαραθέσουν αυτές τις δυο αντίθετες ιδέες: -συμφέρον, ανιδιοτέλεια-, και να κάνουν να προκύψει ο αλτρουισμός από τον εγωισμό. Φαίνεται ότι στην αγγλική σχολή του 19^{ου} αιώνα αυτές οι δυο τάσεις που ωθούν το ωφελιμιστικό σύστημα, η μια χαμηλά, η άλλη ψηλά, ζητούν να αντισταθμιστούν και να ισορροπήσουν.

Και, εδώ υπάρχει σημαντική απόκλιση ανάμεσα στους γάλλους επικούρειους και την αγγλική σχολή του 19^{ου} αιώνα. Αυτή η απόκλιση θα αυξηθεί από τον Bentham στον Stuart Mill και κυρίως στον Spenser. Οι άγγλοι ηθικολόγοι διατηρούν καλά πάντοτε την ατομική ηδονή ως τον μόνο μοχλό που είναι ικανός να θέτει το ον σε κίνηση. Μόνο, αντί να δώσουν αυτή την ίδια την ηδονή σαν νόμιμο σκοπό στο ηθικό ον, εργάζονται με όλες τους τις δυνάμεις να το κάνουν να επιδιώκει την ηδονή του άλλου.

Στον ωφελιμισμό του Stuart Mill η αντίληψη που φαίνεται να επικρατεί εντελώς είναι αυτή της ποιότητας των ηδονών. Όχι μόνο κάποιες ηδονές θα ήσαν πιο έντονες ή πιο διαρκείς, αλλά θα ήσαν και πιο ευγενείς, πιο άξιες. Δεν θα

μπορούσαμε να συγκρίνουμε μια γεύση με μια αρετή. Η σχολή του Stuart Mill αρνείται μάλιστα εντελώς να υπολογίσει την αρετή και να υπολογίσει την ανιδιοτέλεια.

Οι οπαδοί του Bentham και οι οπαδοί της εξέλιξης, αποκλείουν κάθε αντίληψη αυτού του είδους είτε για τον «ατομικό ηδονισμό» είτε για τον «καθολικό ηδονισμό» και δεν μιλούν παρά για την *ευχάριστη ζωή*, για την υγεία του σώματος ή του νου, για την πιο επωφελή καταλληλότητα του περιβάλλοντος και των συνθηκών ύπαρξης, αντικαθιστούν την «ατομική ευτυχία» ή την «γενική ευτυχία» με τον όρο *γενικό καλό*.

Τέλος οι τελευταίοι ωφελμιστές, με τον Sidgwick, απορρίπτουν τη διάκριση του Mill ανάμεσα στην ποιότητα και την ποσότητα, και υιοθετούν ως κριτήριο την πιο μεγάλη ποσότητα ηδονών για το ανθρώπινο γένος.

Τελικά, τι θα ήταν μια ηδονή καθαρά προσωπική και εγωιστική; Υπάρχει τέτοιο είδος ηδονής, και τι μέρος έχει στη ζωή; Καθώς κατεβαίνουμε με την σκέψη την κλίμακα των όντων, βλέπουμε ότι η σφαίρα όπου το καθένα από αυτά κινείται είναι στενή και σχεδόν κλεισμένη. Καθώς, αντίθετα, ανεβαίνουμε προς τα ανώτερα όντα, βλέπουμε ότι η σφαίρα των ενεργειών τους ανοίγει, απλώνεται, συγχέεται όλο και περισσότερο με την σφαίρα των ενεργειών άλλων όντων. Το εγώ διακρίνεται όλο και λιγότερο από άλλα εγώ, καλύτερα έχει όλο και περισσότερο ανάγκη από αυτά για να διαμορφωθεί και να επιβιώσει. Και, αυτό το είδος της κλίμακας που διατρέχει την σκέψη, το ανθρώπινο είδος το έχει ήδη διατρέξει εν μέρει στην εξέλιξή του. Το σημείο εκκίνησης ήταν ακριβώς ο εγωισμός. Αλλά ο εγωισμός, δυνάμει της ίδιας της γονιμότητας όλης της ζωής, ήρθε να αυξηθεί, να δημιουργήσει έξω από αυτόν νέα κέντρα για την ίδια του την δράση. Βαδίζουμε προς μια εποχή όπου ο εγωισμός όλο και περισσότερο θα υποχωρεί και θα απωθείται σε μας, όλο και περισσότερο θα γίνεται αγνώριστος. Σε αυτή την ιδεώδη εποχή το όν δεν θα μπορεί πλέον, στην κυριολεξία, να απολαμβάνει μοναχικά: η ηδονή του θα είναι σαν κονσέρτο όπου η ηδονή των άλλων θα μπαίνει ως αναγκαίο στοιχείο. Και από τώρα, στη γενική περίπτωση, δεν είναι ήδη έτσι; Όταν συγκρίνουμε, στην κοινή ζωή, το μέρος που έχει αφεθεί στον καθαρό εγωισμό και το μέρος που καταλαμβάνει ο «αλτρουισμός», θα δούμε ποσό είναι σχετικά μικρό

το πρώτο μέρος. Ακόμα και οι ηδονές οι πιο εγωιστικές επειδή είναι τελείως φυσικές, όπως η ηδονή του να πίνεις ή να τρως, δεν αποκτούν όλη τους την γοητεία παρά όταν τις μοιραζόμαστε με τους άλλους. Αυτό το δεσπόζον μέρος των κοινωνικών συναισθημάτων πρέπει να διαπιστώνεται από όλες τις θεωρίες, και με τέτοιο τρόπο ώστε να αντιλαμβανόμαστε τις βασικές αρχές της ηθικής. Καμία θεωρία, πράγματι, δεν μπορεί να κλείσει την ανθρώπινη καρδιά. Δεν μπορούμε ακρωτηριάσουμε τον ίδιο μας τον εαυτό, και ο καθαρός εγωισμός θα ήταν ανοησία, κάτι το αδύνατο. Έτσι η εγωιστική ηδονή, θα μπορούσαμε να πούμε, ότι είναι ψευδαίσθηση: η δική μου ηδονή δεν υφίσταται χωρίς την ηδονή των άλλων. Πρέπει όλη η κοινωνία λίγο-πολύ να συνεργαστεί σ' αυτό, από την μικρή κοινότητα που με περιβάλλει, από την οικογένεια μέχρι την μεγάλη κοινωνία όπου ζω. Η ηδονή μου, για να μη χάσει τίποτα από την ένταση της, πρέπει να κρατήσει όλη της την έκτασή

ΛΕΩΝΙΔΑΣ Α. ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, *Επίκουρος η αληθινή όψη του αρχαίου κόσμου*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1954.
2. Χαράλαμπος Θεοδωρίδης, *Εισαγωγή στη Φιλοσοφία*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1955.
3. Τσέλλερ- Νέστλε, *Ιστορία της Ελληνικής Φιλοσοφίας*, Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 1955.
4. Διογένης Λαέρτιος, *Επίκουρος*. Εισαγωγή– μετάφραση Αθανάσιος Τσακνάκης, Εκδόσεις Βιβλιοβάρδια , Θεσσαλονίκη 2007.
5. Κοέν Α., *Η φιλοσοφία του Επίκουρου. Άτομα ηδονή Αρετή*, Μετάφραση Στ. Δημόπουλος, Εκδόσεις Θύραθεν. Θεσσαλονίκη 2005.
6. Λουκρίτιος, *ΓΙΑ ΤΗΝ ΦΥΣΗ ΤΩΝ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ*, εκδόσεις ΘΥΡΑΘΕΝ, Θεσσαλονίκη 2005
7. Επίκουρος *ΑΠΑΝΤΑ* , Εκδόσεις Κάκτος , Αθήνα 1994
8. Επίκουρος, *Επιστολή προς Μενοικέα*.
9. Jean Marie Guyau, *La morale utilitaire depuis Epicure jusqu' à l' école anglaise contemporaine* (1874)
10. Jean Marie Guyau, *La morale d' Epicure et ses rapports avec les doctrines contemporaines*. (1878)
11. Jean Marie Guyau, *La morale anglaise contemporaine. Morale de l' utilité et de l' évolution*. (1879)
12. Michel Onfray, *La construction du Surhomme: Jean Marie Guyau, Friedrich Nietzsche*. (2011)
13. Pierre–François Moreau et Jean Salem, *Spinoza au XIX siècle. Publications de la Sorbonne* (2007).
14. Συντελή Ορσαλία, *Οι επιδράσεις της επικούρειας φιλοσοφίας στο έργο των άγγλων ωφελμιστών φιλοσόφων J.Bentham J.S. Mill*, Μεταπτυχιακή εργασία.(2015).
15. *L' épicurisme, une première doctrine utilitaire*, iFAC –Centre Atlantique de Philosophie, NANTES. (2012-2013)
16. Laurent Muller, *De l'histoire de la philosophie à la philosophie de l'avenir L'évolution de la morale d'après Jean-Marie GUYAU*, UNIVERSITÉ DE PARIS OUEST NANTERRE LA DÉFENSE, THÈSE DE PHILOSOPHIE, DOCTORAT DE L'UNIVERSITÉ DE PARIS OUEST NANTERRE. (2013)
17. *Les sources épicuriennes de l'utilitarisme moderne*, iFAC –Centre Atlantique de Philosophie, NANTES. (2013-2014)
18. MILL John Stuart, *Utilitarisme* (1863).
19. Βασίλης Μπρακατσούλας, *Η φιλοσοφική σκέψη από τον Θαλή έως τη σύγχρονη εποχή*, Εκδόσεις Σακούλα (2012)
20. Pierre Kropotkine, *L' Ethique*, Les éditions invisibles (1921)
21. Jeremy Bentham, *Introduction to the principle of Morals and Legislation*, London 1780.